

South East European Network
for Professionalization of Media

BASKI ALTINDAKİ MEDYA ORTAMINDA ZOR BİR GÖREV

Türkiye'de Medya Özdenetimi

Sinem Aydınlı

BİZİM MEDYAMIZ:

Medya Okuryazarlığının ve Aktivizminin Çoğaltılması, Kutuplaşmanın Önlenmesi ve Diyalogun Teşvik Edilmesi için Sivil Toplum Hareketi

South East European Network
for Professionalization of Media

OUR MEDIA:

A civil society action to generate media literacy and activism,
counter polarisation and promote dialogue

BASKI ALTINDAKİ MEDYA ORTAMINDA ZOR BİR GÖREV

Türkiye'de Medya Özdenetimi

Yazar: Sinem Aydınlı

Editör, Bölgesel sorumlu araştırmacı: Brankica Petković

Çevirmen: Sinem Aydınlı

Redaksiyon: Oğuz Karayemiş

Grafik Tasarım: Špela Kranjec

Yayıncı:

bianet, İstanbul

Mediacentar Vakfı, Saraybosna

Ekim 2023

*Bu belge, Avrupa Birliği'nin mali desteği ile hazırlanmıştır.
İçeriği tamamen yazarın ve yayıncıların sorumluluğundadır
ve Avrupa Birliği'nin görüşlerini yansıtmayabilir.*

İÇİNDEKİLER

YÖNETİCİ ÖZETİ	4
I. GİRİŞ	6
II. MEVCUT YAPI: MEDYA (ÖZ)DENETİM ÇERÇEVESİ VE ETİK KODLAR	8
III. GAZETECİLİK VE MEDYADA ETİK İLKELER	11
IV. ÖZDENETİM KURUMLARI VE MEKANİZMALAR	14
4.1 KANUNDA BELİRTİLEN ÖZDENETİM MEKANİZMALARINI HAYATA GEÇİRME YÜKÜMLÜLÜĞÜ VE OMBUDSMANLIK	15
V. ÇEVİRİMİÇİ MEDYADA ÖZDENETİM	17
VI. TÜRKİYE'NİN KAMU HİZMETİ YAYINCISI HERHANGİ BİR ÖZDENETİM MEKANİZMASINA DAHİL DEĞİL	19
VII. HAK ÖRGÜTLERİNİN DİĞER GİRİŞİMLERİ	21
VIII. SONUÇ VE ÖNERİLER	23
LİTERATÜR VE KAYNAKLAR	25
YAZAR HAKKINDA	27

YÖNETİCİ ÖZETİ

Türkiye’de medyanın etik kurallarına ve özdenetim çerçevesine ilişkin bu rapor, etik ilkelerin uygulamadaki zorluklarına ve Türkiye’de sürdürülebilir özdenetim mekanizmalarının geliştirilmesine ilişkin bir değerlendirme sunuyor.

Bu rapordaki bulgular, Türkiye’de sürdürülebilir bir medya özdenetim çerçevesi olamamasını ve mevcut faaliyet ve girişimlerdeki eksiklikleri, ülkedeki antidemokratik ve baskıcı atmosferle ilişkilendiriyor. Bu nedenle, gazetecilerin ve çalıştıkları kuruluşların devletin cezalandırma aygıtlarına dönüşen denetim mekanizmalarının çerçevelerine uymaları için ağır baskılarla karşılaşmaları ve Türkiye’de bağımsız medya özdenetiminin kurulamaması şaşırtıcı değil.

Rapor, Basın Konseyi (BK), Türkiye Gazeteciler Cemiyeti (TGC), Türkiye Gazeteciler Sendikası (TGS) ve bağımsız medya ombudsmanı gibi bağımsız kuruluşların mevcut çabalarını ve Türkiye’de medya özdenetimini potansiyel olarak geliştirebilecek stratejileri inceliyor. Medya uzmanları, gazeteciler, medya temsilcileri ve akademisyenlerle 2023 yılının Mayıs ve Haziran aylarında gerçekleştirilen 12 mülakatın yanı sıra konu üzerine ikincil araştırmalarla hazırlanan bu rapor, medya özdenetimine ilişkin mevcut duruma dair perspektifler sunmayı ve medya özdenetiminin güçlü ve zayıf yönlerini belirlemeyi amaçlıyor.

Özet olarak, raporumuz aşağıdaki temel bulguları tespit ediyor:

- Etik ilkeler ve medyadaki özdenetim önemli konular olmakla birlikte, Türkiye’de asıl odaktaki konu şu anda medya özgürlüğü ihlalleri. Bu bağlamda, medya özdenetiminin doğru düzgün işlemesinin ve gazeteciler ile medya kuruluşlarının etik ilkelere uymasının önkoşulu her türlü iktidar odağından bağımsız medyalara sahip olmak ve demokratik bir toplumda yaşamak.
- Rapor, özdenetime dair girişimlerin gazetecilik ve ifade özgürlüğü alanında çalışan hak örgütlerinin kendi araçlarına bırakıldığını, ancak tamamen terk edilmediğini gösteriyor. Medyanın özdenetimi için yeni yollar bulma çabaları devam ediyor.

Etik ilkeler ve medyadaki özdenetim önemli konular olmakla birlikte, Türkiye’de asıl odaktaki konu şu anda medya özgürlüğü ihlalleri. Bu bağlamda, medya özdenetiminin doğru düzgün işlemesinin ve gazeteciler ile medya kuruluşlarının etik ilkelere uymasının önkoşulu her türlü iktidar odağından bağımsız medyalara sahip olmak ve demokratik bir toplumda yaşamak.

- Mevcut koşullar altında Basın Konseyi'nin uyarılarının uygulamadaki etkilerini takip etmek için somut adımlar geliştirmesi öneriliyor. Görüşmeler, Konsey uyarılarının uygulanmasının bir takip mekanizması ve pratik eylemlerle desteklenmesi gerektiği konusunda hemfikir olduğunu gösteriyor.
- TGC tarafından hazırlanan "Türkiye Gazetecileri Hak ve Sorumluluk Bildirgesi", etik standartların değişen şartlara göre geliştirilip revize edildiğine inanan gazeteciler için bir referans noktası olarak görülüyor.
- Yaygın bir öneri, medya kuruluşları için ilk adımın özdenetimi kendi kuruluşları içinde başlatmak olacağı. Medya temsilcileri, özdenetimin öncelikle medyanın kendi içinde ve gönüllü olarak başlaması gerektiğine inanıyor.
- Mevcut tek ombudsmanın çabaları takip edilmeye değer görülmeyle birlikte bu çalışmaların uzun vadede ancak her türlü güç odağından bağımsız medya kuruluşlarının desteğiyle gerçek bir etki yaratabileceği düşünülüyor.
- Sonuç olarak gazetecilik ve ifade özgürlüğü alanında faaliyet gösteren hak örgütlerinin gündemi, baskıcı siyasi atmosferin yanı sıra medya sahipliğinin tekelleşmesi ve medya sahiplerinin hükümet karşısındaki siyasi ve ekonomik çıkarları nedeniyle medyada etik ilkeler konusundan basın özgürlüğüne kaymış durumda. Bu nedenle, Avrupa Medya Özgürlüğü Yasası, yapay zekâ ve çevrimiçi içeriğin ortak düzenlenmesi gibi AB düzenlemelerindeki güncel konular henüz yerel gündemde değil.

I. GİRİŞ

Yetersiz rekabet, medya finansmanının şeffaf olmaması, medya sahipliğinin yoğunlaşması, yayın politikaları üzerindeki siyasi etki ve düzenleyici kurumların bağımsız olmaması, Türkiye’de medya alanında süregelen endişeler arasında (AB Türkiye Raporu 2022).¹ BIA Medya Gözlem Raporu² (MGR) 2022’de belirtildiği üzere Türkiye’de denetleyici kurumlar denetleyici olmaktan ziyade baskıcı. Türkiye, Avrupa’da interneti “özgür olmayan”³ tek ülke ve Sınır Tanımayan Gazeteciler (RSF) 2023 Dünya Basın Özgürlüğü Endeksi’nde 180 ülke arasında 165. sırada.⁴ Ayrıca Türkiye, 2022 Medya Okuryazarlığı Endeksi’ne göre son beş ülke arasında yer alıyor.⁵

Bu hususlar göz önünde bulundurulduğunda sadece etik ilkelere uyulmasını sağlayacak ve bunları hayata geçirecek bir mekanizma inşa etmenin değil aynı zamanda medyaya ilişkin sürdürülebilir bir özdenetim mekanizması geliştirmenin de pek kolay olmadığı söylenebilir. Bu mekanizmaların işleyebilmesi için ifade ve basın özgürlüğünün olduğu, gazetecilerin korkutulmadan, kovuşturmayla uğramadan ve hapse atılmadan mesleklerini icra edebildiği bir topluma ihtiyaç duyulduğunu söylemek yanlış olmaz.

Yine de Türkiye’de Basın Konseyi (BK) bir özdenetim mekanizması olarak görülebilir ve ombudsman faaliyeti medyanın özdenetimi için bir girişim olarak hizmet edebilir. Ancak, Basın Konseyi, yaptırımında etkisiz kalması, sınırlı mali kapasitesi ve yetersiz insan kaynakları gibi konularda; mevcut ombudsmanlık ise kişisel bir girişim olarak kalması nedeniyle eleştiriliyor. TGC’nin Türkiye Gazetecileri Hak ve Sorumluluk Bildirgesi (davranış ilkeleri), etik standartların değişen koşullarla birlikte geliştirildiğini ve revize edildiğini düşünen gazeteciler için bir referans noktası. Görünen o ki gazeteciler, sendikalar ve medya

Görünen o ki gazeteciler, sendikalar ve medya kuruluşları, hükümetin denetleme araçlarına, yani siyasi ve ekonomik baskı araçlarına karşı mücadele etmek için kendi içlerinde tartışmalar yürütüyor ve fikirlerini (farklı yaklaşımlarla da olsa) paylaşıyorlar; bu da mesleki zorluklar ve standartlar üzerinde düşüncelerine ve kendi özdenetim yaklaşımlarını geliştirmeye çalışmalarına yardımcı oluyor.

1 EU Türkiye Report 2022 Şu adresten erişilebilir: <https://neighbourhood-enlargement.ec.europa.eu/system/files/2022-10/T%C3%BCrkiye%20Report%202022.pdf>

2 Journalists shackled ahead of elections Available at: <https://bianet.org/english/freedom-of-expression/274640-journalists-shackled-heading-to-the-elections>

3 bianet. (19 October 2022). Freedom House reports continued decline in internet freedom in Turkey. Erişim <https://m.bianet.org/bianet/media/268733-freedom-house-reports-continued-decline-in-internet-freedom-in-turkey>

4 bianet (03 May 2023). Türkiye RSF Endeksi’nde tepetaklak: 16 sıra düştü! on 3 August 2023 from <https://m.bianet.org/bianet/media/268733-freedom-house-reports-continued-decline-in-internet-freedom-in-turkey>

5 “How It Started, How It is Going: Media Literacy Index 2022”. Available at: <https://osis.bg/?p=4243&lang=en>

kuruluşları, hükümetin denetleme araçlarına, yani siyasi ve ekonomik baskı araçlarına karşı mücadele etmek için kendi içlerinde tartışmalar yürütüyor ve fikirlerini (farklı yaklaşımlarla da olsa) paylaşıyorlar; bu da mesleki zorluklar ve standartlar üzerinde düşünmelerine ve kendi özdenetim yaklaşımlarını geliştirmeye çalışmalarına yardımcı oluyor.

“Bizim Medyamız”⁶ projesi için yürütülen bölgesel araştırmanın bir parçası olan bu rapor, Türkiye’de medyanın mevcut etik kurallarına ve (öz)denetim çerçevelerine genel bir bakış sunuyor. Rapor, denetleyici otoriteler dışındaki mekanizmaların, özdenetleyici çerçevede ve medya okuryazarlığının teşvik edilmesinde rol oynama konusunda ne kadar işlevsel, kapasiteli ve sürdürülebilir olduğunu değerlendiriyor. Medya uzmanları, medya temsilcileri ve denetleyici kurumlar (RTÜK), sendika ve medya kuruluşlarında görev alan kişilerle⁷ yapılan görüşmeler aracılığıyla bu rapor, etik kuralları ve denetim çerçevesini eleştirel bir şekilde değerlendiriyor. Rapor, medyada özdenetimin nasıl sağlanabileceğine ve etik kuralların dijital medyaya nasıl uygulanabileceğine ilişkin öneriler de sunuyor.

6 Avrupa Birliği (AB) tarafından finanse edilen ve 2023-2025 yıllarını kapsayan “Bizim Medyamız: Medya Okuryazarlığının ve Aktivizminin Çoğaltılması, Kutuplaşmanın Önlenmesi ve Diyalogun Teşvik Edilmesi için Sivil Toplum Hareketi” projesinin Güney Doğu Avrupa Medya Profesyonelleşmesi Ağı (SEENPM), Arnavutluk Medya Enstitüsü (Tiran), Mediacentar Vakfı (Sarajevo), Kosova Basın Konseyi Karadağ Medya Enstitüsü (Podgorica), Makedonya Medya Enstitüsü (Üsküp), Novi Sad Gazetecilik Okulu (Novi Sad), Barış Enstitüsü (Ljubljana), bianet (Türkiye) olmak üzere dokuz paydaşı var. Projenin odağı STK’lerin, medya profesyonellerinin, genç aktivistlerin ve kamunun; medya özgürlüğünün yanında medyanın gelişimine ve sürdürülebilirliğine dair eğilimler ve zorluklar hakkında kapasite geliştirmelerini sağlamak.

7 Raporun sonundaki listeye bakınız

II.

Mevcut Yapı: MEDYA (ÖZ)DENETİM ÇERÇEVESİ VE ETİK KODLAR

15 Temmuz 2016'daki darbe girişimini takip eden süreçte iktidar politikaları, korku, sindirme ve otosansür ortamını beslediği için Türkiye medyası da bundan doğrudan etkilendi. Denetim mekanizmalarının iktidar partisinin gücünü pekiştirmesine yardımcı olan cezalandırma mekanizmalarına dönüştüğü yapılan görüşmelerin neredeyse tamamında dile getirilen bir husus.

Türkiye'nin 1994 yılında kurulan medya denetleme kurumu Radyo ve Televizyon Üst Kurulu (RTÜK), 2019 yılında 5651 sayılı "İnternet Ortamında Yapılan Yayınların Düzenlenmesi ve Bu Yayınlar Yoluyla İşlenen Suçlarla Mücadele Edilmesi Hakkında Kanun" kapsamında yayın kuruluşlarını denetleme, kuruluşlara lisans verme ve yayıncıları denetlemenin yanı sıra çevrimiçi yayınları da denetleme yetkisine sahip oldu. Bu düzenleme, Türkiye'nin sansür tarihindeki en önemli adım olarak değerlendirildi.⁸

Ayrıca, Ekim 2022'de kabul edilen "Basın Kanunu ve Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun Tasarısı" ("dezenformasyon yasası" olarak bilinen, ancak hak örgütleri tarafından "sansür yasası" olarak adlandırılan kanun) ile hükümet, özellikle internet haber portalları olmak üzere dijital medya üzerindeki hakimiyeti aracılığıyla iktidarını pekiştiriyor, zira tasarının muğlak tanımlı hükümleri, kamuoyuna "yanlış bilgi" yaydığı iddia edilen kişilerin kovuşturulmasını kolaylaştırıyor. Bir gazeteci, bu yasayla ilgili attığı bir tweet nedeniyle "dezenformasyon yaymak" suçlamasıyla gözaltına alındı.⁹ Türkiye

8 Adal, H. (1 Ağustos 2019). Regulation on Internet Broadcasting 'Biggest Step in Turkey's History of Censorship'. bianet. <https://m.bianet.org/cocuk/media/211200-regulation-on-internet-broadcasting-biggest-step-in-turkey-s-history-of-censorship>

9 bianet. (1 Şubat 2023). Sinan Aygül becomes first journalist indicted under 'disinformation law'. <https://bianet.org/5/110/273598-sinan-aygul-becomes-first-journalist-indicted-under-disinformation-law>

Gazeteciler Sendikası (TGS) Başkanı Gökhan Durmuş bu düzenlemeyi şöyle tanımlıyordu: “Dezenformasyonla mücadele edeceğiz dedikleri bir düzenleme bu ama dezenformasyonu yaratan kendileri [...] Hızla değişmesi gerekiyor çünkü gazetecileri tutuklamanın yasal dayanağı haline geldi.” (Durmuş’la mülakat). RTÜK “toplumun milli ve manevi değerlerine, genel ahlâka ve ailenin korunması ilkesine aykırı” olduğu gibi muğlak gerekçelerle hükümeti eleştiren içerikler yayınlayan medya kuruluşlarını durdurmaya ve para cezaları vermeye devam ediyor. RTÜK’ün bağımsızlığı ve tarafsızlığı¹⁰ hâlâ en büyük endişeler arasında.

Yukarıda bahsedilen yeni düzenlemeler, basın özgürlüğünü kısıtlayan tek düzenleme değil. Hükümet ayrıca Bilgi Teknolojileri ve İletişim Kurumu’na (BTK) geniş yetkiler tanıdı; bu yetkiler de hükümet tarafından dijital medya ve sosyal medya üzerinde baskı kurmak için yeni bir dizi yasal argüman olarak kullanıldı.¹¹ Şu an, Türkiye’de devletin denetleme mekanizmalarının iktidarı eleştirenleri susturmak için çalıştığı ve bir cezalandırma mekanizması olarak işlediği düşünülüyor.¹²

2018 yılında, hükümetin iki yıllık olağanüstü hâli sona erdirmesinin hemen ardından, yeni bir kurum olan Türkiye Cumhuriyeti İletişim Başkanlığı (İB) kuruldu. Bu kurum, hükümet için bir propaganda platformu olarak çalışıyor ve iktidar partisine yakın medya kuruluşlarının editörleriyle yakın bir ilişki ağı içinde.¹³ Başkanlık bu sayede iktidar partisinden yana bir hakikat inşa ediyor. Dahası, İletişim Başkanlığı şu anda ülkede basın kartı veren tek merci olarak kimin basın kartı sahibi olacağını seçme yetkisine sahip olduğu için gazeteciliği doğrudan etkiliyor. Dünyada genel olarak basın kartı sendikalarca verildiği hâlde, Türkiye’de Cumhurbaşkanlığı İletişim Başkanlığı tarafından veriliyor. Ayrıca medya kuruluşlarının basın kartları komisyonunda temsilcileri bulunmuyor.

İB ayrıca 2022’de bir Dezenformasyonla Mücadele Merkezi kurdu ve bu merkez haberlerdeki dezenformasyonu ortaya koyduğu söylenen, fakat özellikle devletin veya mevcut siyasi iktidarın hoşlanmadığı medya kuruluşlarına odaklanan “dezenformasyon bültenleri” yayımlıyor: “Bu bültenlerde hükümet yanlısı yandaş medyanın yaydığı dezenformasyonla ise ilgili hiçbir şey yok”¹⁴Bülten, Cumhurbaşkanlığına bağlı kurum aracılığıyla yayımlandığı için engellenecek haberlere ilişkin mahkeme kararlarını da etkiliyor.

Türkiye’de kamu reklamlarından elde edilen gelirlerin adil dağılımını sağlamak amacıyla kurulan Basın İlan Kurumu (BİK) da İB ile bağlantılı. BİK

Temmuz 2022’de BİK, 1994’ten bu yana değişmeyen etik ilkelerini güncelledi. Gazeteciler, medya uzmanları ve hukukçular bu değişikliğin görünürde ayrımcılıkla mücadeleyi amaçladığını kabul ediyor, ancak değişiklik uygulamada muğlak ve terörle ilgili kriterler uygulayarak hükümet politikalarını eleştiren medyayı daha kolay susturmanın bir başka yolu hâline geldi.

10 “RTÜK başkanı: Cumhurbaşkanının talimatını emir telakki ederiz.” Turkey Available at: <https://www.diken.com.tr/rtuk-baskani-cumhurbaskaninin-talimatini-emir-telakki-ederiz/>

11 Article 19 (14 Ekim 2022). Turkey: Dangerous, dystopian new legal amendments. <https://www.article19.org/resources/turkey-dangerous-dystopian-new-legal-amendments/>

12 Faruk Bildirici, Ceren Sözeri, Süleyman İrwan, Faruk Çayır, Murat İnceoğlu, vd ile mülakatlar.

13 Reuters, İletişim Başkanı Altun ve ekibinin medya kuruluşlarına WhatsApp’tan hangi haberlerin öne çıkarılması ve hangilerinin görmezden gelinmesi gerektiği konusunda talimatlar verdiğini bildirdi. Spicer, J. (31 Ağustos 2022). Special Report – Insiders reveal how Erdogan tamed Turkey’s newsrooms. Reuters.

14 Faruk Bildirici’yle mülakat.

şu an hükümeti eleştiren medyaya mali gözdağı veren devlet kontrollü bir mekanizmaya dönüşmüş durumda ve kurum kendi “Basın Ahlak Esasları”na da uymuyor. Örneğin BİK, akademisyen ve köşe yazarı Ceren Sözeri’nin “Polis baro başkanlarına saldırdı” başlıklı yazısında “saldırı” kelimesini polisle ilişkilendirmesi nedeniyle iktidarı eleştiren tarafta yer alan Evrensel gazetesinin kamu ilanlarını “Basın Ahlak Esaslarını ihlal ettiği” gerekçesiyle kesti. Böylece BİK, etik ilkeleri uyguluyormuş gibi görünürken aslında ifade özgürlüğünü ihlal etmiş oldu.¹⁵

Temmuz 2022’de BİK, 1994’ten bu yana değişmeyen etik ilkelerini güncelledi. Gazeteciler, medya uzmanları ve hukukçular bu değişikliğin görünürde ayrımcılıkla mücadeleyi amaçladığını kabul ediyor, ancak değişiklik uygulamada muğlak ve terörle ilgili kriterler uygulayarak hükümet politikalarını eleştiren medyayı daha kolay susturmanın bir başka yolu hâline geldi.

Medya uzmanı ve akademisyen Ceren Sözeri ve akademisyen Süleyman İrwan’ın da belirttiği üzere BİK’in bu ilkeleri bağımsız bir şekilde değiştirmesi sorunlu. Nihayetinde güncelleme Resmî Gazete’de yayımlandığı gün, bir hakim Basın Ahlak İlkeleri’nin güncellenmiş bir maddesine dayanarak bir haber için erişim engelleme kararı verdi.¹⁶

Kutuplaşmış Türkiye medyasına hükümet yanlısı medya hakim (MOM 2022).¹⁷ Bu durum nedeniyle haberlere yönelik bakış açılarının ve haber üretmeye dair değerlerin değiştiğine inanılıyor. Örneğin Durmuş, mülakatımızda şöyle kaydediyor:

“Haber yaparken etik kurallara uyup uymadıklarını sorgulayan gazeteciler bulmak artık zor. Çünkü Türkiye’de ya hükümetin yanındasınız ya da karşısında. Etik değerlere uygun davranmak arka planda kalıyor ve bu da devlet güdümündeki düzenleyici mekanizmaya karşı verilen mücadeleyi ön plana çıkarıyor”

Yine de Türkiye’de etik kodlar ve özdenetim fikrini ele alırken üç referans noktasından bahsedebiliriz:

- i. Türkiye’de medyanın özdenetim organı olarak bilinen, etik ihlalleri değerlendirmek üzere kurulmuş olan Basın Konseyi’nin “Basın Meslek Ahlâk Kuralları” var. Ancak konseyin uygulamadaki etkinliğini geliştirmesi için kapasitesini artırması ve sürdürülebilirliğini sağlaması gerektiği düşünülüyor.
- ii. TGC’nin gazetecilik mesleğini düzenleyen değerlere ilişkin “Türkiye Gazetecilik Hak ve Sorumluluk Bildirgesi” bulunuyor.
- iii. Türkiye’de 2019 yılından bu yana, Faruk Bildirici’nin kişisel çabasıyla oluşturduğu ve ülkenin medya alanındaki baskıcı atmosferi göz önünde bulundurulduğunda güçlü ve zayıf yönleri bulunan bir bağımsız medya ombudsmanlığı modeli mevcut.

15 Ceren Sözeri’yle mülakat.

16 Uyar, S. (11 Temmuz 2022). Ahlak Esasları’nın yürürlüğe girdiği gün erişim engeli kararı. Erişim cumhuriyet.com.tr/siyaset/basin-ahlak-esaslarinin-yururluge-girdigi-gun-erisim-engeli-karari-1956653

17 Media Ownership Monitoring Turkey 2022 Available at: <https://turkey.mom-rsf.org/tr/>

Türkiye’de medyanın özdenetim organı olarak bilinen, etik ihlalleri değerlendirmek üzere kurulmuş olan Basın Konseyi’nin “Basın Meslek Ahlâk Kuralları” var. Ancak konseyin uygulamadaki etkinliğini geliştirmesi için kapasitesini artırması ve sürdürülebilirliğini sağlaması gerektiği düşünülüyor.

III.

GAZETECİLİK VE MEDYADA ETİK İLKELER

1988 yılında bir sözleşme ile sivil toplum kuruluşu olarak kurulan Basın Konseyi (BK), Türkiye’de medya özdenetim organı olarak faaliyet gösteriyor. Konseyin öncelikli görevi, Basın Meslek İlkeleri’nin ihlal edildiği iddiasıyla yapılan başvuruları değerlendirmek¹⁸. Konseyin iç yönetmeliği, “Basın Konseyi Sözleşmesi”, “Basın Meslek İlkeleri” ve “Basın Konseyi Kuralları ve Başvuruların Değerlendirilmesi Usulleri” olmak üzere üç temel yasal metne atıfta bulunuyor. Mesleki ve etik ihlallerin soruşturulması ve (basın özgürlüğünü korumayı ve ahlaki değerleri tesis etmeyi amaçlayan) dış faaliyetler Basın Konseyi’nin iki ana faaliyeti.¹⁹

BK, bu etik ilkelerin her türlü yazılı ve görsel medya ile sosyal medyada uygulanmasını bekliyor. Konsey’e göre, medyada nefret söylemi konusu gibi özdenetimle ilgili olarak üzerinde daha çok çalışılması gereken bazı alanlar bulunuyor. BK kendini medyada etik ve özdenetimle ilgilenen yegâne kurumsallaşmış bünye olarak görüyor. Basın Konseyi başkanı Pınar Türenç’in notuyla, konsey, etik kodlarıyla AB düzenlemeleri tarafından teşvik edilen medya ve dijital hizmet düzenlemeleri çerçevesinde medya özgürlüğünü ve medya/dijital hizmet kullanıcılarının temel haklarını korumayı amaçlamak için yeterli donanıma sahip. Konsey’in ilkelerini dijital medyanın gereksinimlerine yönelik olarak gözden geçirdiği ve bunlar üzerinde sürekli çalıştığı ifade ediliyor. Bununla birlikte, sınırlı finansman kaynaklarına sahip olması, Konsey’in kendisini ülke çapında tanıtmaması ve takip mekanizması kurmasının daha zor olacağına işaret ediyor.

Yine de, bağlayıcı olmadıkları için BK’nin ilkelerine ilişkin başka görüşler de var. Bu ilkelerin değiştirilmesi gerektiğine inananlar olduğu gibi, bir uyarının bile gazetecilik için önemli bir eylem olduğuna inananlar da var; ayrıca etik ilkelerin cezalandırma mekanizmaları kurmak için değil, kaliteli gazeteciliği teşvik etmek için var olduğuna inanıyorlar.²⁰

18 Murat Önok’la mülakat

19 Önok, M. (2018). Press Councils as Organ of Self-Regulation: Turkish Example in Light of Comparative Applications. In Y. Çongar, F. Demirelli, & S. Epik (Eds.), *Media Self-Regulation in Turkey: Challenges, Opportunities, Suggestions* (pp. 75-120). P24 Media Library. <http://platform24.org/en/Content/Uploads/Editor/Media%20Self-Regulation%20in%20Turkey.pdf>

20 Gökhan Durmuş’la mülakat

“Gazetecilerin Hak ve Sorumlulukları Bildirgesi” 1998 yılında TGC tarafından hazırlandı. TGC Genel Sekreteri Sibel Güneş’e göre, Türkiye’de gazetecilik standartlarının geliştirilmesi açısından hayati önem taşıyan bu Bildirge’nin hazırlanmasında TGC öncü rol oynadı. Bildirge, mesleki ahlâk kuralları olarak 2000 yılında TGC üyeleri tarafından onaylandı. Bildirge, 2005 yılında TGC tüzüğü’nün eki olarak kabul edildi ve 2019 yılında revize edildi. Güneş, Bildirge’nin dijital alanda yaşanan sorunları kapsayacak şekilde güncellendiğini belirtiyor. Mahkemeler bile bazen “yalan” haberlerle ilgili davalarda atıfta bulunurken, haberlerinde hükümeti eleştirdiği için gazeteyi şikâyet edenler de iddialarını güçlendirmek için Bildirge’ye başvurabiliyor.

TGC, 2020 yılında LGBTİ+ ve kadınlara yönelik nefret söylemi içeren yazılarıyla tanınan Abdurrahman Dilipak’ı cemiyetten ihraç etti. Buna rağmen Dilipak yazmaya devam etti ki bu da bu kararın yaptırımının olmadığını altını çiziyor: Bir gazeteciyi ihraç etseler bile o gazeteci çalıştığı medya kuruluşunda mesleğini yapmaya devam ediyor. Ancak bir takip mekanizmasının kurulması hâlinde hem işveren hem de medya kuruluşunda çalışan gazeteci uygulamada bir yaptırımla karşı karşıya kalacaktır. Belki bu, nihayetinde haber yayınlanmadan önce medya kuruluşunda bir iç özdenetim mekanizmasının kurulmasına yol açar ve nihayetinde hak haberciliğinin geliştirilmesine katkı sağlar.

Genel olarak, görüşülen kişiler habercilikle ilgili ilkelerinin ve etik kuralların Türkiye’deki bütün medya ve gazeteciler tarafından kabul edilmesi gerektiği konusunda ortaklaşıyor. Ancak bu kuralların uygulanmasını denetleyecek mekanizmaların inşası, sadece demokratik olmayan ortamın ve baskıcı yönetimin yarattığı öncelikli kaygılar nedeniyle değil “editorial müdahaleler” ve/veya medya sahiplerinin “çıkarları” nedeniyle de bir hayli zor görünüyor. Ki bu durum, gazetecilerin güvensiz çalışma koşullarına da işaret ediyor.

“Gazeteciliğin etik kuralları içerisinde fikrimi beyan etmişsem cezalandırılmayacağım bir sistem kurulmalı. Ama bu, üzerinde çok çalışmamız gereken bir konu. Yani Türkiye’deki bütün gazetecilerin önce bir etik kurallar silsilesini kabul etmesi lazım. Ondan sonra medya patronları bunu kabul edebilir ve ancak böyle başka bir aşamaya geçebiliriz. Ama şu anda bunları konuşmak bize epey hayalî geliyor. Dolayısıyla soru, gazetecilerin bu ilkelerin sadece yazılı bir versiyonuna sahip olmalarından ziyade nasıl içselleştirdikleri.”²¹

Dijital ortama gelince, yukarıda da belirtildiği gibi en önemli sorun iktidarın hoşuna gitmeyecek bir yayın politikası izleyen medyayı baskı altına almak için benimsediği yeni düzenlemeler olsa da haberlerin giderek artan sunulma hızı, “daha fazla okur çeken konulara tahrif edici bir öncelik veren” daha fazla trafiğe erişme yarışı ve “arama motoru trendlerinin artık ‘etkileşimler hiyerarşisinde’ en üst sırayı işgal etmesinden kaynaklanan farklılaşmış bir içerik mimarisi” gibi başka yeni endişeler de gündeme geliyor.²² Bu sorunlar, etik ilkelere yönelik

Bazı medya platformlarının web sitelerinde yayımladıkları kendi etik ilkeleri var olsa da bu ilkelerin ne kadar etkili olduğu bilinmiyor. Yine de çevrimiçi medyaya özel bir özdenetim oluşturmak yerine, bütün medyanın uyması gereken etik ilkelere sahip olmanın daha iyi olabileceği düşünülüyor.

21 Gökhan Durmuş’la mülakat

22 Akın, D. (2018). Self-Regulation in Internet Media: Problems and Possibilities. In Y. Çongar, F. Demirelli, & S. Epik (Eds.), Media Self-Regulation in Turkey: Challenges, Opportunities, Suggestions (pp. 195-236). P24 Media Library. <http://platform24.org/en/Content/Uploads/Editor/Media%20Self-Regulation%20in%20Turkey.pdf>

her türlü kaygının önüne geçiyor ve habercilikte bu ilkelerin rutin olarak göz ardı edilmelerine yol açıyor. (Anka Haber Ajansı, gazeteduvar vb. gibi) Bazı medya platformlarının web sitelerinde yayımladıkları kendi etik ilkeleri var olsa da bu ilkelerin ne kadar etkili olduğu bilinmiyor. Yine de çevrimiçi medyaya özel bir özdenetim oluşturmak yerine, bütün medyanın uyması gereken etik ilkelere sahip olmanın daha iyi olabileceği düşünülüyor: Eğer bütün medya kuruluşları temel etik ilkeler üzerinde mutabık kalırsa öz-değerlendirme bağlamında bir gazeteciler ağı kurulabilir. Böyle bir hareket biçimi ülkedeki medya özgürlüğünü de destekleyebilir. Fakat bu, Türkiye medyası için yakın bir gelecekte gerçekleşebilir gibi durmuyor.

Tablo 1: TÜRKİYE'DE ETİK KURALLAR

İLKENİN BAŞLIĞI	GENEL VEYA ÖZEL	KABUL VE NİHAİ REVİZYON YILI*	PRATİKTE UYGULANIYOR ²³	HANGİ ÖZ DENETLEYİCİ KURUMLAR KURALLARIN UYGULANMASINI İZLİYOR VE KURALLARLA İLGİLİ ŞİKÂyetLERİ İŞLEME KOYUYOR
Etik İlkeler	Genel	1988	Evet	Basın Konseyi
Türkiye Gazetecileri Hak ve Sorumluluk Bildirgesi	Genel	2000 yılında kabul edildi, 2019'da revize edildi	Evet	-
Anka Haber Ajansı	Özel	2022	-	-
Basın İlkeleri (gazeteduvar.com)	Özel	2016	-	-

23 "Uygulanıyor" ifadesinden ya bir etik kuralın ihlal edilmesi hâlinde yaptırımlarla birlikte uygulandığını ya da pratikte gazeteciler tarafından genel olarak saygı gördüğünü anlıyoruz.

IV.

ÖZDENETİM KURUMLARI VE MEKANİZMALAR

“Eğer gazetecilikle ilgili etik bir sorun varsa ya da etik ilkeleri ihlal eden bir haber varsa bununla baş etmenin yolu gazeteciyi cezalandırmak değil. Bununla baş etmenin yolu, haberi düzeltmek ya da gazeteciye hatasını göstermek ve tekrarlanmamasını sağlamaktır. Ben medyanın özdenetiminden bunu anlıyorum.”²⁴

“Türkiye’de gazetecilik, düşük ücretli, yüksek yargı tacizi riski taşıyan ve iş güvencesinden yoksun, güvencesiz ve riskli bir meslek olmaya devam ederken”²⁵ ve ülkede basın özgürlüğü konusunda ciddi bir gerileme yaşanırken özdenetim pek konu olamıyor.

Yukarıda da bahsedildiği üzere Türkiye’de kendini özdenetim açısından kurumsallaşmış bir yapı olarak gören Basın Konseyi’nin elinde teşhir ve uyarı dışında bir yaptırım gücü yok. Basın Konseyi, 28 gazeteci tarafından “ortak bir temele dayanan, daha özgür ve daha saygılı bir basın isteyen gazetecilerin özgürce bir araya gelmesini kolaylaştıran ve Türkiye medyasının kendi kendini denetlemesine izin vermesi açısından Batılı demokratik ülkelere öykünen bir sistemi uygulamaya koymak ve teşvik etmek” amacıyla kurulmuş.²⁶ Konsey dışında özdenetim alanı, münferit medya kuruluşlarına ve gazetecilik örgütlerine bırakılmış durumda. Medya temsilcileri ve gazeteciler özdenetim konusundan tamamen vazgeçmiş olmasalar dahi yaratmaya çalıştıkları ilk şey, gazeteciler ve çalıştıkları medya kuruluşları arasında karşılıklı güven ve dayanışma. Her medya kuruluşunun etik ilkelere göre (kendi kendini) düzenleme sorumluluğunu yerine getirmeye başlaması ise temel mevzular arasında.

Konsey dışında özdenetim alanı, münferit medya kuruluşlarına ve gazetecilik örgütlerine bırakılmış durumda.

24 Gökhan Durmuş’la mülakat

25 European Commission. (12 Ekim 2022). Türkiye 2022 Report. <https://neighbourhood-enlargement.ec.europa.eu/system/files/2022-10/T%C3%BCrkiye%20Report%202022.pdf>

26 Erkelli Kızıl, N. (1998). İletişim Özgürlüğü ve Medyada Oto-Kontrol. İstanbul

Tablo 2: **MEDYA ÖZDENETİM KURUMLARI**

ÖZDENETİM MEKANİZMASI	KURULUŞ YILI	KURUCULAR	FON KAYNAĞI	AKTİF/PASİF
Basın Konseyi ²⁷	1988 (Resmi)	28 Gazeteci	Üyeler	Aktif
Türkiye Gazeteciler Cemiyeti (TGC)	2005 (TGC tüzüğü'nün eki olarak)	TGC'nin üyeleri	Üyelik aidatları ve kendi binalarından elde edilen kira gelirleri	Aktif
Medya Ombudsmanı	2019	Faruk Bildirici	Bu ombudsmanı tanıyan kuruluşlar	Aktif

4.1 KANUNDA BELİRTİLEN ÖZDENETİM MEKANİZMALARINI HAYATA GEÇİRME YÜKÜMLÜLÜĞÜ VE OMBUDSMANLIK

RTÜK Kanunu (6112 sayılı Radyo ve Televizyonların Kuruluş ve Yayın Hizmetleri Hakkında Kanun), “özdenetim” kavramına iki kez atıfta bulunuyor. İlk atıf “Özel Medya Hizmet Sağlayıcıları” bölümünün “İzleyici temsilcisi” alt başlığı altında aşağıdaki gibi yer alıyor:

Medya hizmet sağlayıcılar, ortak denetim ile öz denetim mekanizmalarının oluşturulması, izleyici ve dinleyicilerden ulaşan şikâyetlerin değerlendirilip kuruluşun yayın kuruluna sunulması ve sonuçlarının takip edilmesi amacıyla en az on yıllık meslekî tecrübeye sahip bir izleyici temsilcisi görevlendirirler. Belirlenen izleyici temsilcisi uygun vasıtalarla kamuoyuna duyurulur ve Üst Kurula bildirilir.

Üst Kurulun görev ve yetkilerine atıfla, ikinci atıf aşağıdaki yükümlülükleri belirtiyor:

(...) medya hizmetleri ile ilgili gelişmeleri takip etmek; eş düzenleyici ve öz düzenleyici mekanizmaları ve sektöre yönelik genel stratejileri belirlemek; ülkedeki medya hizmetlerinin geliştirilmesini sağlamak amacıyla çalışmalar yapmak ve teşvikler sağlamak; medya hizmet sağlayıcılarının çalışanlarına yönelik eğitim ve sertifika programlarını koordine etmek ve sertifika vermek.²⁸

Mevzuatta özdenetim ve eşdenetime bu atıflar yapılsa da özdenetim konusu tamamen kurumların veya gazetecilerin inisiyatifinde. “Okur temsilciliği” 2000’li yılların başında, kanunda geçen “izleyici temsilciliği” de 2006 yılında kurumsallaşmış olmasına rağmen şu an Türkiye’de bu iki pozisyondan da söz

27 Bakınız: Tarihçe / History Available at: <https://www.basinkonseyi.org.tr/tarihce/>

28 Editöryal. “Media Self-Regulation in Turkey” s. 13

edilemiyor. Ancak Dođan Holding'in Hürriyet gazetesini Demirören Holding'e satmasından önceki sekiz yıl gazetede okur temsilciliği yapan Faruk Bildirici'nin bu konuda bir girişimi var. Bildirici, Ocak 2022'de medya kuruluşlarına kendisini medya ombudsmanı olarak tanımaları çağrısında bulundu ve 12 medya kuruluşu Bildirici'yi bağımsız medya ombudsmanı olarak tanıdı. Bildirici'nin bu girişimi, ombudsmanlık yetkisini kabul eden medya kuruluşlarının habercilik etiğini değerlendirdiği için tartışmaya değer. Etik değerlendirmelere ilişkin içerik oluşturan Bildirici bunları gazeteduvar.com'da yayımlıyor.

Bildirici'ye göre ombudsmanlık, medya kuruluşları ile okurlar ya da seyirciler arasında aracılık yapan bir konum.

Bildirici'ye göre ombudsmanlık, medya kuruluşları ile okurlar ya da seyirciler arasında aracılık yapan bir konum.²⁹ Örneğin bir haber unsurunun veya bir fotoğrafın kaldırılması talepleri birlikte tartışılarak ortak bir karara varılıyor. Böylece ombudsman, güncel etik ilkeleri benimseyip uygulamadaki hataları düzeltiyor. Bu girişim, Bildirici ve sınırlı sayıda medya organıyla gerçekleştirildiği için genel durum üzerinde büyük bir etki yaratmayabilir ve kendi çemberiyle sınırlı kalma potansiyeline sahip. Gerekli olan şey, Bildirici'nin çabalarına ek olarak her bir medya kuruluşunun medya özdenetimine katkıda bulunan kendi okur/seyirci temsilcisine sahip olmasıdır.

29 Faruk Bildirici'yle mülakat.

V.

ÇEVİRİMİÇİ MEDYADA ÖZDENETİM

bia Medya Gözlem Raporu 2022'ye göre yolsuzluk, rüşvet, kayırmacılık iddialarının, kamuoyunda daha fazla tartışılmasını önlemek amacıyla 2022 yılında Sulh Ceza Mahkemeleri³⁰ veya Erişim Sağlayıcıları Birliği tarafından en az 550 çevrimiçi habere erişim engeli getirildi. 2022'de 'kişilik hakları ihlalleri' kararları sonucu yayınlanmasında kamu yararı bulunan toplam 6 bin 528 haber erişime engellendi, 5 bin 388 haber sansürlendi.³¹ Ayrıca, uluslararası sosyal medya platformlarının Türkiye'de temsilci ataması ve düzenli yayın yapanların RTÜK'ün gözetimi altına alınması prosedürü, Deutsche Welle Türkçe ve Amerika'nın Sesi Türkçe'ye erişim engeli getirilmesiyle sonuçlandı.

Daha önce de belirtildiği üzere hükümet, 2022 yılında kabul edilen "sansür yasası" sayesinde çevrimiçi medya üzerinde daha sıkı bir devlet kontrolü uyguluyor. Bu yasal çerçeve, sözde "yanlış" bilginin yayılmasını önlemeyi amaçlayan yasal prosedürler yoluyla hükümeti eleştiren medyayı baskı altına alma potansiyeline ziyadesiyle sahip olduğu için objektif ve orantılı bir şekilde uygulanmıyor.

Çevrimiçi medyada etik ilkelerin ihlali yazılı basına kıyasla daha fazla ve geleneksel medyada gazetecilerin karşılaştığı etik sorunlar çevrimiçi gazetecilikte de mevcut. Bununla birlikte çevrimiçi medyaya özgü bir konu gazeteciler için zorlu bir görev oluşturmaya devam ediyor: Çevrimiçi ortamda önemli olan haberin hesap verebilirliği ve güvenilirliği değil hızı ve tık tuzağı potansiyeli.³²

30 5651 Sayılı İnternet Ortamında Yapılan Yayınların Düzenlenmesi ve Bu Yayınlar Yoluyla İşlenen Suçlarla Mücadele Edilmesi Hakkında Kanun'un 9'uncu maddesine göre İnternet ortamında yapılan yayın içeriği nedeniyle kişilik haklarının ihlal edildiğini iddia eden gerçek ve tüzel kişiler ile kurum ve kuruluşlar, içerik sağlayıcısına, buna ulaşamaması hâlinde yer sağlayıcısına başvurarak uyarı yöntemi ile içeriğin yayından çıkarılmasını isteyebileceği gibi doğrudan sulh ceza hâkimine başvurarak içeriğin çıkarılmasını ve/veya erişimin engellenmesini de isteyebilir.

31 bianet (26 Temmuz 2023). EngelliWeb 2022: 1 yılda 137 bin siteye sansür <https://m.bianet.org/bianet/ifade-ozgurlugu/282019-engelliweb-2022-1-yilda-137-bin-siteye-sansur>

32 Emre Kızılkaya'yla mülakat.

TGC, dijital değişimin ihtiyaçları doğrultusunda bildirgesini revize etti. Basın Konseyi başkanı Türenç de etik kurallarını çevrimiçi medyanın ihtiyaçlarına göre revize ettiklerini söyledi. Ancak mülakat yapılan kişiler, çevrimiçi nefret söylemiyle mücadele konusunda hâlâ çalışma yapılması gerektiğini belirttiler. Akın'ın bu konuyla ilgili önerilerinden biri şöyle:

(...) yayınları çevrimiçi medyanın etik ilkeleri doğrultusunda izlemek ve sonuçları düzenli olarak yayınlamak. Bu, özdenetim mekanizmasının dışında kalan yayın organlarını ve gazetecileri etkileyecek ve etik kriterler doğrultusunda dışsal bir düzenleyici etki yaratabilecek. Hiçbir gazeteci, gazetecilik etiği ihlallerini izleyen gazeteciler tarafından hazırlanan bir rapora konu olmak istemez.

Başlangıç olarak çevrimiçi medya için bu tür bir izleme mekanizması, etik normların teşvik edilmesinde ve bunların uygulanmasının özendirilmesinde etkili olabilir.

33 Akın, D. (2018). Self-Regulation in Internet Media: Problems and Possibilities. In Y. Çongar, F. Demirelli, & S. Epik (Eds.), Media Self-Regulation in Turkey: Challenges, Opportunities, Suggestions (pp. 195-236). P24 Media Library. <http://platform24.org/en/Content/Uploads/Editor/Media%20Self-Regulation%20in%20Turkey.pdf>

VI.

TÜRKİYE'NİN KAMU HİZMETİ YAYINCISI HERHANGİ BİR ÖZDENETİM MEKANİZMASINA DAHİL DEĞİL

1927'deki ilk radyo yayınının ardından 1968'de televizyon yayınına başlayan kamu hizmeti yayıncısı Türkiye Radyo Televizyon Kurumu (TRT) bugün "18 televizyon, 17 radyo kanalı ve sayısal platformları ile 41 dil ve lehçede"³⁴ yayın yapıyor ancak TRT'nin bir etik kodu veya şikâyet mekanizması bulunmuyor. Hâlihazırda TRT, İletişim Başkanlığı'na bağlı ve yayın politikaları açıkça AKP hükümeti çizgisiyle paralel. Başka bir deyişle, Türkiye'de kamu yayıncılığı bağımsız değil ve bu durum uluslararası etik ilkelere aykırı. Dahası, TRT herhangi bir denetleyici şikâyet prosedürüne tâbi değil çünkü daha önce de belirtildiği gibi denetleyici mekanizmalar hükümet için zaten cezalandırma aracı olarak çalışıyor.

Yine de TRT'nin yayıncılığının izlenmesi ve raporlanmasına dair bazı girişimler bulunuyor. Örneğin, TRT özellikle seçim döneminde taraflı yayın yapmakla suçlanıyor. Türkiye'de Mayıs 2023'te yapılan son seçimlerde TRT'ye bağlı yayın yapan haber kuruluşu TRT Haber'in günün dörtte birini hükümet propagandasına ayırdığı biliniyor.³⁵ Bu durum RTÜK'ün medya kuruluşlarının tek taraflı ya da yanlı yayın yapamayacağı yönündeki kararına aykırı. Bu durum karşısında ana muhalefet partisi Cumhuriyet Halk Partisi (CHP), TRT'nin üst düzey yetkilileri hakkında CHP'nin seçim reklamını yayınlamadıkları ve bu

34 TRT'nin hikayesi <https://www.trt.net.tr/kurumsal/trtnin-hikayesi>

35 Cumhuriyet (2 Mayıs 2023) TRT'nin bir aylık 'demokrasi' yayıncılığı: Erdoğan'a 32 saat, Kılıçdaroğlu'na 32 dakika! <https://www.cumhuriyet.com.tr/turkiye/trtnin-bir-aylik-demokrasi-yayinciligi-erdogana-32-saat-kilicdarogluna-32-dakika-2077287>

konuda partiden gelen çok sayıda talebi görmezden geldikleri gerekçesiyle suç duyurusunda bulundu. Hatta 2014 seçimleri öncesinde TRT'nin genel müdürü, cumhurbaşkanı adayı ve Halkların Demokratik Partisi'nin (HDP) o dönemki eş başkanı Selahattin Demirtaş'ın TRT'yi tekrar eleştirmesi hâlinde kanalın canlı yayını keseceğini bile söylemişti.

Bir kamu yayıncısının kamu yararına hizmet etmesi beklense de TRT'nin tarafsız olmadığı ve bütün siyasi parti ve gruplara eşit davranmadığı açık. TRT, yayınlarında bütün siyasi parti ve gruplara fırsat eşitliği sağlamıyor, bu da yasal ve anayasal yükümlülüklerine aykırı. Bütün bunlar Türkiye'nin kamu yayıncılığında çok seslilikten yoksun olduğuna işaret ediyor. Bu bağlamda TRT'nin Kürtçe kanalının HDP'ye yönelik yalan haber üretmesi ve parti yetkililerini birçok kez şiddet çağrısı yapan kişiler olarak göstermesi şaşırtıcı değil.³⁶

TRT yıllar önce Basın Konseyi'nden çekildi ve şu anda herhangi bir ulusal özdenetim mekanizmasına dahil değil. Konsey'den çekilmesine neden olan vaka, dönemin Konsey Başkanı'nın hükümetin aldığı bir kararla dair yaptığı eleştirel yorumlarla ilgili: 2010 yılında, aynı zamanda Basın Konseyi Başkanlığı görevini de yürüten, o dönem ana akım medya kuruluşu olan Hürriyet'in başyazarı Oktay Ekşi, hükümetin Çevre ve Orman Bakanlığı'na bir bölgeyi sit alanı ilan etme yetkisi vermesini, "analarını bile satan işte o zihniyetin marifetlerini görüyoruz" diyerek eleştirmişti. Bu olayın ardından Ekşi'ye yönelik tepkiler dinmedi ve Ekşi'nin Basın Konseyi Başkanlığı görevi tartışma konusu oldu. Daha sonra Konsey, Ekşi'yi köşe yazısı nedeniyle uyardı ve aynı yıl TRT ve devlete ait haber ajansı Anadolu Ajansı, Basın Konseyi'nden çekildiklerini açıkladılar.³⁷

Hâlihazırda TRT, İletişim Başkanlığı'na bağlı ve yayın politikaları açıkça AKP hükümeti çizgisiyle paralel. Başka bir deyişle, Türkiye'de kamu yayıncılığı bağımsız değil ve bu durum uluslararası etik ilkelere aykırı.

36 Duvar. (15 January 2021). TRT Kurdî dizisinde HDP'yi karalama propagandası. <https://www.gazeteduvar.com.tr/trt-kurdi-dizisinde-hdpyi-karalama-propagandasi-haber-1510361>

37 Sözeri, C. (2018). Freedom and Ethics: Is One Possible Without the Other? In Y. Çongar, F. Demirelli, & S. Epik (Eds.), Media Self-Regulation in Turkey: Challenges, Opportunities, Suggestions (pp. 19-49). P24 Media Library. <http://platform24.org/en/Content/Uploads/Editor/Media%20Self-Regulation%20in%20Turkey.pdf>

VII.

HAK ÖRGÜTLERİNİN DİĞER GİRİŞİMLERİ

Son yıllarda Türkiye'nin medyaya ilişkin haklar gündemini basın özgürlüğü konusu doldurduğu için medya özdenetimi mevzusu sivil toplum kuruluşlarının ajandalarında yer alsa da bu konuya dair yeterince aktif çabalardan henüz söz edilemiyor. Yine de tartışılması gereken iyi çabalar var. Örneğin, bianet, IPS İletişim Vakfı tarafından hak temelli bir bakış açısıyla habercilik yapmak üzere 2000 yılında kurulmuş bir çevrimiçi platform (bianet.org adresinde). Vakıf, gazetecilik (habercilik) faaliyetlerine hak odaklı barış gazeteciliği perspektifiyle yaklaşıyor. Vakıf açısından, etik kurallar, gelişmeye açık, sürekli güncellenen kurallar olarak görülüyor. Bu nedenle IPS Başkanı Nadire Mater, özdenetimin canlı bir faaliyet olması gerekliliğinin önemine işaret edip bianet pratiğinin bu hat üzerinden yürüdüğünü ifade ediyor.³⁸ Vakıf kurulmasının hemen ardından, 2003 yılında, "Medya, Etik ve Hukuk" adında bir kitap yayınlayarak etik ilkeler açısından izleklerini de ortaya koyuyor.³⁹

Bu nedenle IPS Başkanı Nadire Mater, özdenetimin canlı bir faaliyet olması gerekliliğinin önemine işaret edip bianet pratiğinin bu hat üzerinden yürüdüğünü ifade ediyor.

Editörler, platform kurulduğundan bu yana haftalık toplantılarında ve bütün iç tartışmalarında birbirlerinin haberlerine yorumlar yapıyor, tartışıyor, gerektiğinde düzeltilmesi gereken konuları konuşuyorlar. Bu içsel tartışmalar, bir iç özdenetim mekanizmasının nasıl işleyebileceğine ve haber kuruluşlarının sorumluluk bilincini nasıl artırdığına dair iyi bir örnek oluşturabilir.

Kendi başlarına özdenetim mekanizmaları olmasalar da manipüle edilmiş gerçekler ve sahte haberlerle mücadele eden, medyanın doğruluğuna ilişkin en önemli etik kurallardan biriyle ilgilenen teyit.org gibi doğrulama/gerçek kontrol platformları gibi önemli bağımsız girişimler de bulunmaktadır.⁴⁰ Bu platformlar, haberlerin doğru olup olmadığını analiz ediyor ve böylece gazetecilikte hesap verebilirliği teşvik ediyor. Fakat bunların genel kamuoyuna erişimleri sınırlı ve bazı ağlardan ibaret.

38 Nadire Mater'le mülakat

39 Medya, Etik ve Hukuk (2003) https://bianet.org/system/uploads/1/files/attachments/000/001/517/original/etik_hukuk.pdf?1447151242

40 teyit.org en popüler olanı olsa da, "dogrulukpayi" ilk doğruluk kontrol girişimiydi ve 2014 yılında yayına girdi.

Ayrıca medya okuryazarlığının geliştirilmesi konusunda çalışan sivil toplum kuruluşları açısından Hrant Dink Vakfı, 2009 yılından bu yana ulusal ve yerel basında nefret söylemini izliyor ve kategorize ediyor. Vakıf, etnik ve dini kimliklere yönelik ayrımcı dil kullanımı, cinsiyetçi ve homofobik söylemler, nefret söylemi içeren haberlerin yayılması gibi etik standartların ihlaline dikkat çekiyor. Ayrıca Kaos GL, medyada LGBTİ+'lara karşı nefret söylemini izliyor ve raporluyor. Bu faaliyetler, medyayı insan haklarına saygı ve nefret söylemiyle mücadele perspektifinden izleyerek medya okuryazarlığını ve etiğini teşvik etmek için iyi girişimlerdir.

VIII.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Türkiye’de medyanın denetimi ve özdenetimi konusunda ciddi kaygılar var. Son 20 yılda ülkede 12.000 gazeteci işsiz kaldı. 2016 darbe girişiminin ardından Türkiye “en çok gazeteci tutuklayan ülkeler”⁴¹ grubuna geri döndü (bia MMR 2022); 2022 yılında 31 gazeteci ve medya temsilcisi tutuklandı. Gazetecilere karşı davalar açıldı. Gazetecilik, iktidarın baskısı, işveren korkusu (editöryel baskı) ve işsizlik nedeniyle susturuluyor. Gazeteciler kendilerini evrensel etik ilkelere ve Türkiye Gazetecileri Hak ve Sorumluluk Bildirgesi’ne göre konumlandırmak isteseler bile bahsi geçen mevcut durum nedeniyle öncelikli kaygılar değişkenlik gösteriyor.

Türkiye’deki durum, etik kurallara bağlılık ile demokratik hakların güvence altına alınması arasındaki güçlü bağın tanınmasının önemine işaret ediyor. İşte bu yüzden Türkiye’de demokratik haklar için mücadele öncelikli. Sonuç olarak Türkiye’deki gibi durumlarda yeni AB düzenlemelerinin gelişimini takip etmek ve bunları uygulamak zorlu bir iş. Aynı zamanda, sadece bağımsız bir medya varsa güvenilir bir özdenetim mekanizması kurulabilir. Her otoriter rejimde olduğu gibi ifade ve basın özgürlüğü konusu iktidar partisi ya da cumhurbaşkanlığı nezdinde bir sorun olarak görülüyor. Bu nedenle devletin propaganda aracı olan İletişim Başkanlığı gibi kurumlar “yapay zekâ” ve “Yapay Zekâ Çağında Dezenformasyonla Mücadele Yöntemleri”⁴² gibi konulara odaklanabiliyor. Fakat asıl mesele, iktidar tarafının “dezenformasyon”u hükümet çizgisinden sapan neredeyse tüm haberlere atfediyor olması.

Türkiye’deki mevcut koşullar göz önüne alındığında baskı altındaki medya ortamında işlevsel bir özdenetim mekanizması geliştirmenin zor bir görev olduğu açık. Yine de hak örgütleri, medya özdenetiminin sadece gazetecilik örgütlerinin ya da medya camiasının meselesi olmadığını, halkın haber alma hakkını savunduğu demokratik haklarının bir unsuru olduğunun bilincinde. Bu nedenle medya haklarına da yönelen sivil toplum kuruluşları, medya okuryazarlığı becerilerini geliştirerek ve izleme faaliyetleri, raporlama ve gazetecilik dernekleriyle ortaklaşa seminerler ve eğitim programları düzenleme etkinlikleriyle bu konuda farkındalık yaratarak kamuoyunun güçlendirilmesine kendi katkılarını yapmaya devam ediyorlar.

Özdenetim istek ve niyet gerektirdiğinden onun mekanizmaları, takip yapmaya gönüllü olan gazeteciler tarafından kurulmalıdır. Bu, Türkiye’de işlevsel bir medya özdenetiminin kurulması için bir başlangıç olabilir.

41 Article 19. (14 October 2022). Turkey: Dangerous, dystopian new legal amendments.

<https://www.article19.org/resources/turkey-dangerous-dystopian-new-legal-amendments/>

42 Yeni Safak. (25 Ocak 2023). Disinformation ‘virus threatens all humanity,’ says Turkish official. Erişim: <https://www.yenisafak.com/en/news/disinformation-virus-threatens-all-humanity-says-turkish-official-3659569>

Özdenetim istek ve niyet gerektirdiğinden onun mekanizmaları, takip yapmaya gönüllü olan gazeteciler tarafından kurulmalıdır. Bu, Türkiye’de işlevsel bir medya özdenetiminin kurulması için bir başlangıç olabilir.

Tavsiyeler

- Medya kuruluşları, kendi yayınlarının etik ilkelere uygunluğunu denetlemeli ve ihlal örneklerine ilişkin raporlar yayınlamalıdır. Bu, kurum içinde farkındalığı artıracak, gazetecileri etik ilkelere uymaya teşvik edecek ve uzun vadede etik açıdan sorumlu bir gazetecilik perspektifi ve pratiğine yardımcı olacaktır.
- Medya kuruluşları kendi özdenetimlerine ilişkin raporları diğer kurumlarla paylaşabilir. Böylelikle, yapılan hatalar ve bunların düzeltilmesi yolundaki pratikler/uygulamalar etik olarak sorumlu haberciliğin yaygınlaşmasını kolaylaştıracak ve hızlandıracaktır.
- Her ne kadar etik kurallar ve TGC Bildirgesi gerektiğinde revize ediliyor olsa da hem Basın Konseyi hem de TGC dijital medya alanında, yeni gelişmelerden kaynaklanan etik zorluklara karşı bu kurallarının revizyonunu sürekli gündemde tutmalıdır.
- İşlevsel ve güvenilir bir özdenetim mekanizması kurulabilmesi için medya sahipliği ve yoğunlaşması konusunda medya kuruluşlarının kamu ihalelerine bağımlı olmasına yer bırakmayane yeni bir düzenleme şarttır. Medya kuruluşlarıyla hükümet arasında hiçbir politik ve ekonomik bağ bulunmamalıdır. Siyasal iktidarlar halkın haber alma hakkı ve gazetecinin haber yapma özgürlüğü bağlamında bu düzenlemeleri yapmakla yükümlüdürler.
- Gazetecilerin ve hak örgütlerinin özellikle Basın Konseyi ve baroların kuracakları yakın takip mekanizmalarının kolaylaştırıcılığında AB’deki yeni denetim ve özdenetim çerçeveleri takip etme ve uygulama kapasitelerinin sürdürülebilir olması gerekiyor. Kurumlardaki personelin bu düzenlemeleri izlemesi ve gerekli revizyonları önermesi için kapasite geliştirme ve mali destek yolları yaratılmalıdır.
- Gazeteler ve çevrimiçi medya, medyanın etik standartları ve hesap verebilirlik talepleri konusunda farkındalığı artırmak ve sorumlu, nitelikli gazeteciliği teşvik etmek için medya etiği ve medya okuryazarlığı konusunda medya, hak platformları, üniversiteler ve ilgili mecralarda çalışanları düzenli (örneğin haftalık) aralıklarla yazmaya teşvik etmeli, yazıları değerlendirmeli, yayımlamalıdır.

Medya kuruluşları kendi özdenetimlerine ilişkin raporları diğer kurumlarla paylaşabilir. Böylelikle, yapılan hatalar ve bunların düzeltilmesi yolundaki pratikler/uygulamalar etik olarak sorumlu haberciliğin yaygınlaşmasını kolaylaştıracak ve hızlandıracaktır.

Gazeteler ve çevrimiçi medya, medyanın etik standartları ve hesap verebilirlik talepleri konusunda farkındalığı artırmak ve sorumlu, nitelikli gazeteciliği teşvik etmek için medya etiği ve medya okuryazarlığı konusunda medya, hak platformları, üniversiteler ve ilgili mecralarda çalışanları düzenli (örneğin haftalık) aralıklarla yazmaya teşvik etmeli, yazıları değerlendirmeli, yayımlamalıdır.

LİTERATÜR VE KAYNAKLAR

Akın, D. (2018). İnternet Medyasında Özdenetim: Sorunlar ve Olasılıklar. içinde Çongar, Y., Demirelli, F., & Epik, S (eds). *Türkiye’de Medya Özdenetimi: Zorluklar, Fırsatlar, Öneriler* (1. baskı). P24 Medya. <http://platform24.org/en/Content/Uploads/Editor/Media%20Self-Regulation%20in%20Turkey.pdf> adresinden edinilebilir.

AB Türkiye Raporu 2022. Erişim tarihi 19 Haziran 2023 Erişim adresi: <https://neighbourhood-enlargement.ec.europa.eu/system/files/2022-10/T%C3%BCrkiye%20Report%202022.pdf>

Freedom House reports continued decline in internet freedom in Turkey. Erişim tarihi 19 Haziran 2023 Erişim adresi: <https://m.bianet.org/bianet/media/268733-freedom-house-reports-continued-decline-in-internet-freedom-in-turkey>

Medya Sahipliği İzleme Türkiye 2022. Erişim tarihi 19 Haziran 2023 Erişim adresi: <https://turkey.mom-rsf.org/tr/>

Önok, M. (2018). Press Councils as Organ of Self-Regulation: Turkish Example in Light of Comparative Applications. in Çongar, Y., Demirelli, F., & Epik, S (eds). *Media SelfRegulation in Turkey: Challenges, Opportunities, Suggestions* (1st ed.). P24 Media Library. Erişim adresi: <http://platform24.org/en/Content/Uploads/Editor/Media%20Self-Regulation%20in%20Turkey.pdf>

Sözeri, C. (2018). Özgürlük ve Etik: Biri Olmadan Diğeri Mümkün mü? içinde Çongar, Y., Demirelli, F., & Epik, S (eds). *Türkiye’de Medya Özdenetimi: Zorluklar, Fırsatlar, Öneriler* (1. baskı). Erişim adresi: P2Medya Kütüphanesi. <http://platform24.org/en/Content/Uploads/Editor/Media%20SelfRegulation%20in%20Turkey.pdf>

MÜLAKAT LİSTESİ

Ceren Sözeri (9 Mayıs 2023) Akademik/Medya Uzmanı. Galatasaray Üniversitesi. [Çevrimiçi/Video Mülakat]

Emre Kızılkaya (15 Haziran 2023). Gazeteci. IPI Türkiye / Journo [Online/Video Mülakat]

Faruk Bildirici. (2 Mayıs 2023). Bağımsız Medya Ombudsmanı

Faruk Çayır (11 Mayıs 2023) Avukat / Alternatif Bilişim Derneği Medya Uzmanı [Online/Video Mülakat]

Gökhan Durmuş. (4 Mayıs 2023). Türkiye Gazeteciler Sendikası (TGS) Genel Başkanı [Online/Video Mülakat]

İlhan Taşçı (9 Mayıs 2023). RTÜK'ün CHP kontenjanından üyesi[Online/Video Röportaj]

Murat İnceoğlu (2 Mayıs 2023). bianet'te genel yayın yönetmeni [Yüz yüze mülakat] İstanbul

Murat Önok (14 Haziran 2023) Akademik/Basın Konseyi. Koç Üniversitesi. [Online/Video Mülakat]

Nadire Mater (4 Mayıs 2023). bianet / IPS İletişim Vakfı Yönetim Kurulu Başkanı [Online/Video Mülakat]

Pınar Türenç (23 Mayıs 2023). Başkan. Basın Konseyi. [E-posta Mülakat]

Sibel Güneş (16 Mayıs 2023). Türkiye Gazeteciler Cemiyeti (TGC) Genel Sekreteri [E-posta Mülakatı]

Süleyman Irwan (30 Mayıs 2023). Akademik. Üsküdar Üniversitesi [Online/Video Mülakat]

YAZAR HAKKINDA

Sinem Aydınli 2018 yılında Londra Loughborough Üniversitesi Medya ve Yaratıcı Endüstriler programında Türkiye medyasında “politik ötekiler” söyleminin kurulumu üzerine yaptığı tez çalışmasıyla doktorasını tamamladı. Aydınli, bianet/IPS İletişim Vakfı’nda araştırma koordinatörü ve Kadir Has Üniversitesi’nde misafir akademisyen olarak çalışmaktadır. Aydınli, Media Sahipliği İzleme Türkiye 2018 & 2020 projelerinin Türkiye araştırmacısıdır. Araştırma alanları arasında medya söylemi, nefret söylemi, medyada ayrımcılık ve kültür politikaları yer almaktadır.

BASKI ALTINDAKİ MEDYA ORTAMINDA ZOR BİR GÖREV

Türkiye’de Medya Özdenetimi

Bu yayın “**Bizim Medyamız: Medya Okuryazarlığının ve Aktivizminin Çoğaltılması, Kutuplaşmanın Önlenmesi ve Diyalogun Teşvik Edilmesi için Sivil Toplum Hareketi**” projesi kapsamında gerçekleştirilen araştırmanın bir sonucudur. İlk araştırma dizisi “Arnavutluk, Bosna Hersek, Kosova, Karadağ, Kuzey Makedonya, Sırbistan ve Türkiye’de medyada etik kodların ve özdenetimin eleştirel analizi”ni içeren tematik bir çerçeve kapsamında yürütülmüştür.

“**Bizim Medyamız: Medya Okuryazarlığının ve Aktivizminin Çoğaltılması, Kutuplaşmanın Önlenmesi ve Diyalogun Teşvik Edilmesi için Sivil Toplum Hareketi**” projesi Avrupa Birliği’nin mali desteğiyle Batı Balkanlar ve Türkiye’den dokuz medya geliştirme kuruluşu tarafından ortaklaşa yürütülmektedir. Üç yıllık projenin koordinatörü Mediacentar Sarajevo Vakfı’dır. Proje partnerleri Arnavutluk Medya Enstitüsü (Tiran), bianet (İstanbul), Makedonya Medya Enstitüsü (Üsküp), Karadağ Medya Enstitüsü (Podgorica), Novi Sad Gazetecilik Okulu (Novi Sad), Barış Enstitüsü (Ljubljana), Kosova Basın Konseyi (Priştine), Güney Doğu Avrupa Medya Profesyonelleşmesi Ağı’dır (SEENPM).